

JAN DĄBROWSKI:

**KRAKKÓ ÉS A KRAKKÓI EGYETEM SZEREPE
A MAGYAR KULTÚRA TÖRTÉNETÉBEN¹**

A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István

Krakkó már története hajnalától szoros összekötő kapocs volt Lengyelország és a szomszédos Magyarország között. A Kárpátok északi lejtőinek alján terült el, ahol a keletről nyugatra és az északról délre futó fontos utak kereszteződnek, s így utat nyitott Magyarországra is. Az első állomás volt, melyen Lengyelországban megpihent a magyar földről érkező posta. Krakkó pedig évszázadokon át egy nagy állam fővárosa, népes és gazdag város, mely ezáltal középpontja lett nemcsak a politikai, hanem a gazdasági s főként a kulturális lengyel–magyar kapcsolatoknak is.

Krakkó fénykora nemcsak Lengyelország, hanem Magyarország fénykorával is egybeesik. A XIV. században kezdődik, a XVI. század végén alszik ki. Azokban az időkben veszi kezdetét, mikor az utolsó Piastok és a magyar Anjouk kapcsolata utat tör Lajosnak és Hedvignek a lengyel trón felé, s kialszik, mikor az utolsó lengyel király, akinek a Wawel volt a székhelye, eltávozik a világból, a nagy magyar, Báthori István halálával. Azonban ez alatt a közel háromszáz év alatt annyi esemény tolult a történelem lapjaira Lengyel- és Magyarország közös történetéből, hogy Krakkó máig beszél róluk ereklýeivel és műemlékeivel, az egyetem öreg falaitól kezdve a Wawel királysíriaiig.

Már Lokietek Ulászló és Nagy Kázmér király idejében hemzsegett Krakkó a magyaroktól; kereskedők, követek találkoztak itt össze, gyakran fegyveres magyar seregek, melyek Lengyelország királyainak megsegítésére érkeztek.

Nem is beszélve a krakkói magyar udvarról Nagy Lajos és anyja, Erzsébet uralkodása alatt, végül pedig a fiatal és az oly egyetemlegesen bálványozott Hedvig megérkezéséről; a királynő legkiemelkedőbb művei közt kell megemlítenünk a krakkói egyetem felújítását, mely a magyar királylány jóvoltából visszatért az életbe, s majdnem másfél évszázadra a legerősebb láncszem lett, mely Magyarországot összekötötte Lengyelországgal, nagy szószék, melyről Lengyelország Magyarhon lelkéhez szólhatott, a magyar nép virágához – a magyar ifjúsághoz. Az 1364-ben alapított krakkói egyetem a prágai egyetem után a legrégibb Közép-Európában. Alapítójának, Nagy Kázmérnak halála után azonban hanyatlani kezdett, és további fennállását s a rövidesen bekövetkező fényes kibontakozást Hedvig királynő gondoskodásának és áldozatkészségének köszönhetette. Sok évet szentelt Nagy Lajos lánya annak a törekvésnek, hogy engedélyt szerezzen a pápától a teológiai kar létrehozására a krakkói egyetemen, melyet létrejöttékor nem kapott meg az egyetem, talán a cseh ellenzések miatt. Lengyelország számára ez annál is inkább szükséges volt, mert Litvánia megtérítése

¹ Forrás: Dąbrowski, Jan: Krakkó és a krakkói egyetem szerepe a magyar kultúra történetében. (Ford.: Pályi András.) In: Tanulmányok a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok köréből. (Szerk.: Csapláros István, Hopp Lajos, Jan Reychman, Sziklay László). Bp., 1969. pp. 55–70.

Lengyelországon keresztül nagy területeket nyitott meg a missziós munka számára. Elnyerve a pápai szék beleegyezését, a királynő széles körű megalapozottsággal készítette elő az egyetem megújítását; e törekvések közepette érte korai halála. Végrendeletében egész vagyonát az egyetem felújítására hagyta, melyet egy évvel később, 1400-ban tanácsadói és férje, Jagelló Ulászló vittek véghez. Ezzel a felújítással a krakkói egyetem fejlődésének egyik legfényesebb korszakába lépett, mely a XV. századot és a XVI. század jelentős részét ölelte fel. Messzehangzó hírnevet szerezve magának, több jogtudósa és teológusa visszhangot keltett a baseli és konstanzi zsinaton. Ugyancsak hírnévnek örvendett a Paviából hívott olasz tudósok segítségével szervezett orvosi kar, a matematikai- és természettudományok szintén virágba borultak, főleg a XV. század végén: ekkor tanult Krakkóban az egyetem legnagyobb tanítványa – Kopernikusz.

A krakkói egyetem csillogása elég nagy számban vonzotta a külföldi ifjúságot, a legnagyobb mértékben Magyarországról, ahonnan – minthogy még nem volt egyetem, s később Mátyás király ez irányban tett próbálkozásai is nehézségekbe ütköztek – a fiatalság tömegesen özönlött az idegen egyetemekre, köztük Krakkóba is.

A XV. század folyamán az egyetemi anyakönyv 2300 magyar diákot tart számon, akik beiratkoztak az univerzitásra. A legkevesebbet, 1673-at az 1460–1500-as évek jelzik, 1541-ig ez a szám további 1200-zal nőtt. A XV. század második felében az egyetem minden hetedik, sőt minden ötödik diákja magyar volt. Volt olyan időszak, amikor az univerzitásra beiratkozók negyed részét magyarok alkották. Ennek a két és fél ezres magyar diáktábornak a tiszteletére, melynek emlékét megőrizték Krakkó és a krakkói egyetem hagyományai, a Magyar Történelmi Társaság a második világháború előtt emléktáblát helyezett az egyetem falára.

Hadd időzzek egy kicsit e fiatalok krakkói életénél s az egyetemi életben való részvételüknél.

Ilyen nagyszámú magyar fiatal jelenléte Krakkóban nem maradhatott jelentős következmények nélkül, mind Magyarország, mind Lengyelország számára. A magyarok a humanizmus villanásait hozták magukkal, mely utat tört hozzájuk a közeli Itáliából, terjesztették nyelvük ismeretét Lengyelországban, úgyhogy később Justus Decius azt mondhatta, hogy a művelt lengyelek között „*rarus esset qui praeter vulgare suum latinas litteras non haberet deinde Germanicum in Hungaricum et saepe Italicum idioma nesciret*”. Másrészt a Magyarországra visszatérő ifjúság hozzájárult hazájában a lengyel kulturális, tudományos, nem ritkán pedig a politikai hatások megnövekedéséhez. A legélénkebb és legközvetlenebb kapcsolatot tartotta Krakkó és Magyarország legtávolabbi tájai között, hiszen évente az új diákok tucatjai siettek beiratkozni a krakkói tanintézetbe. Még a mohácsi csata sem szakította meg ezt az áramlást, mely csak 1541 körül maradt abba, amikor a törökök bevették Budát.

Honnan érkeztek ezek a növendékek? Azt lehetne mondani, hogy egész Magyarországról, így a legtávolabbi vidékekről is, mint pl. Dél-Erdélyből, a Bánátból, sőt Horvátországból is. Leginkább Észak-Magyarország volt képviselve, Közép-Magyarországról Pest, Nagyvárad, Szeged és Pécs, Erdélyből Kolozsvár, Segesvár, Nagyszeben és Brassó. El kell ismerni, hogy a magyar diákok nem vesztegették el idejüket Krakkóban, és szorgalmasan kivették a részüket a tanulásból, amint azt a baccalaureusok száma mutatja. Az 1480–1500-as években ezt a fokozatot az egyetemre beiratkozott magyarok közül átlag minden ötödik eléri. Sőt egyszer az is megtörtént, az 1491-es év nyári félévében, hogy tíz felavatott magisterre hét magyar, két lengyel és egy német esett. Más alkalommal, 1528-ban megtörtént, hogy a magisteri vizsgára mindössze egy hallgató került be, és ez az egy a vizsgát aztán sikeresen le is tevő magyar diák volt. A magisteri fokozatot is elérte a magyarok jelentős része. A tudományhoz és a könyvekhez való vonzalmukat szintén feljegyzések tanúsítják, melyek szerint a könyveket miniaturákkal díszítették és másoltattak maguknak, s tudomásunk van a könyvkötőkkel való

konfliktusaikról is. A kereskedők portékái között is akadnak régi könyvek, melyeket örömmel vesznek meg. S hallottunk arról is, hogy magyarok töltötték be a magántanítók szerepét, más diákokat pedig vizsgára készítettek elő, sőt a klavikordon való játékot is tanították. Más esetek is előfordulnak. 1505-ben feljegyezték, hogy a rektor kénytelen volt büntetéssel sújtani Magyarországi Melchiort és Gdański Márkot jós tevékenységük miatt. A magyarok elég gyakori tudományos előrehaladását látva, nem kell csodálkoznunk rajta, hogy sokuk, elérve a magisteri fokozatot, az akkori szokásoknak megfelelően hosszabb vagy rövidebb ideig előadott a szabad művészetek, vagyis a filozófia karán. Liptói Pétert és Nagyvárad Mihályt is a katedrán látjuk. 1487–1526 között „extranei”-ként ad elő 26 magyar származású magister. Némelyikük elég sokáig, Prónai Imre például húsz éven át, főleg Arisztotelészt. Hosszú ideig tanít a magyar Nagoth János (Arisztotelészt, Euklidészt és Horatiust; Pesti Ferenc pedig Horatiust). Itt ad elő többek közt Thurzó János is, aki 1498-ban az egyetem rektora lesz. A XVI. század derekán mint orvos tesz népszerűsége szert Krakkóban Kassai János Antal, aki később I. Zsigmond és Zsigmond Ágost udvari orvosa.

De a krakkói egyetemről nemcsak a magyarok terjesztették Magyarországon a tudományt. Lengyelek is tevékenykedtek ezen, mint a híres olkuszi Marcin Bylica, Hunyadi Mátyás kedvence, aki a pozsonyi egyetemen katedrát kapott, s később élete végéig a király udvarában maradt. Bylica Regiomontanus-szal dolgozott együtt Magyarországon, egyik legfontosabb munkája pedig több magyar város földrajzi szélességének meghatározása. De nem feledkezett el Bylica Krakkóról sem, több érdekes műve közt elküldte az egyetemnek Magyarországról a híres, az egyetem gyűjteményében máig is meglevő csillagászati glóbuszát. A magyaroknak külön kápolnájuk is volt Krakkóban, a ferencesek templomának „Keresztelő Szt. János” kápolnája, melynek oly sok magyar hagyománya volt különösen Nagy Lajos király és Hedvig idejéből. Itt temették el az elhunyt magyarokat, kórusában pedig a magyar bursa diákjai énekeltek.

Ez a magyar bursa 1452-ben keletkezett a lengyel nemes, Mikołaj Bieloński alapította, s majdnem száz éven át a krakkói magyar diákság centruma volt. Az élen a senior állt három-négy megválasztott tanácsadójával, akik a bursa egész igazgatását vezették, mely külön szervezeti szabályzat szerint működött. I. Zsigmond jóvoltából a bursa évente 10 batwan sőt kapott a wieliczki bányából, ennek fejében az ének ünnepén a „Gaude Dei genitrix”-et énekeltek a király öfelsége egészségére. A legtöbb magyar diák a XV. és a XVI. század fordulóján volt a bursában, bár ekkor is nagyon sokan közülük a városban laktak, főleg krakkói polgároknál, vagy pedig más bursákban, melyekből volt elég Krakkóban. Egyes városok és környékek diákjai állandóan a bursában laktak, míg viszont más városok ifjúsága távol tartja magát tőle. Így a magyar bursában leggyakrabban szegedi, budai, pesti, váradai és kassai diákok laknak, míg például a bányavárosok diákjait egyáltalán nem találjuk itt meg, bár nagyon sokan vannak ők is az egyetemen. A bursa lakói életüket magyar szokások szerint rendezték be, és nem szívesen engedtek be a bursába idegeneket; sokukat annyira magához kötötte a bursa, hogy elhagyva azt, apróbb ajándékokat hagytak ottmaradó társaik javára. Egyikük például hazautazva a bursának hagyta Caesar művét 15 groszy értékben, azt ajánlva, hogy adják el és vegyenek a pénzen egy jó kabátot a bursa egyik lakójának. De Magyarország katasztrófája mindjárt megritkította a bursa lakóinak számát. 1541-ben, abban az évben, amikor Budát a törökök elfoglalták, az egyetem be is zárta a bursát magyar diákok hiányában, azzal az ígérettel, hogy amint a magyar diákok száma megnövekszik, ismét megnyitja. Valóban történt is egy ilyen próbálkozás 1557-ben, de egy évvel később végleg be kellett zárni, s a még ott levő magyar diákokat a filozófusok bursájában helyezték el. De a magyaroknak nézeteltéréseik voltak a bursában lakó mazóviai (Varsó környéki) diákokkal, és kijelentették, hogy nehéz a báránynak a farkasok közt lakniok, s hogy inkább lakást vesznek ki a városban, semhogy leálljanak „parolázni minden jóakarátú ember ellenségével”. Előre óvták a majdan Krakkóba érkező magyarokat, hogy ezekkel a hitványokkal semmiféle

kapcsolatot ne tartsanak. Sajnos, ilyen újonnan érkezők nem voltak. A XVI. század második felében eltűnnek a magyarok a Jagelló Egyetemről.

Ami azt illeti, nehéz volna a magyar diákokat bárányoknak nevezni. Élénk természetük volt, ahogy ezt a gyakori nézeteltérések és verekedéseik bizonyítják. Voltak más okai is a nézeteltéréseknek. Például aprószentek napján, december 28-án gyakorolták azt a szokást, hogy társaikat megverték. Míg egyszer az ügy a rektori ítélőszékig jutott; a rektor pedig nem fogadta el a magyarok magyarázatát, hogy a szokás szerint cselekedtek, mert Lengyelországban ilyen szokás nincsen. „Si fueris Romae, Romano vivito more, si fueris alibi, vivito ut ibi” – hangzott a rektor szentenciája, aki a főkolompos Kis Váradi Mihályt zárkával, társait pedig pénzbírsággal sújtotta. Ráadásul aprószentek napján a bursának zárva kellett lennie; erre a rendelkezésre pedig néhány nappal előbb a bursa lakóit figyelmeztetni kellett.

Egyáltalán nem volt veszélytelen dolog önkényesen benézni a bursába. Slupiai Szaniszló is meggyőződhetett erről, akit virgáccsal vesszőztek meg ezért. Emellett rendkívül nagy szolidaritás jellemezte a magyarokat. Amikor Szentmártoni Ferencet és két társát azzal vádolták, hogy megverték egy diákot, valamennyien megesküdték, hogy mindhárom ártatlan, de a tetteseket nem árulták el, kijelentvén, hogy „non licere eis tradere quem quam.” Annál hevesebben torolták meg saját sérelmeiket. Amikor 1494-ben valaki kiszégezte a bursa ajtajára, hogy „cartulam quedam infanem”, a bursa lakói virgáccsal verték el a gyanítható tettest.

Külön fejezetet jelent a régi lengyel főváros és az ottani diákság történetében is az akkortájt Krakkóba bőven beáramló magyar bor. Amint azt az „Acta rectoraria” bejegyzéseiből látni, természetesen a magyar diákok nem vetették meg a bort, bár – ahogy ez már a diákoknál lenni szokott – nem mindig jutott rá pénz. A borért való adósságok ügyei igen gyakoriak. A XVI. században a magyar diákok leginkább Jan Medyk borpincéjét látogatták, akivel aztán állandóan napirenden voltak a nézeteltérések. Egyszer Medyk a diákok nevét egy lapra felírva kifüggesztette a magyar kápolna falára, ahonnan természetesen azonnal letépték azt. De láthatóan Medyk is hirtelen jellem volt, mert előfordult, hogy verekedni kezdtek, mire a bűnösök a városházára mentek; aztán új megegyezést kötöttek Medykkal és ittak tovább. Természetesen szívesen és élénken kivették a részüket a magyarok minden diákünnepségből és mulatságból, melyekben nem volt hiány az egész év folyamán, s amelyekbe sokszor ők vitték az életet, elevenséget. De a krakkói magyar diákoknak ez a szilaj és zajos élete, melyet a fentiekben bátorkodtam bemutatni, mélyebb jelentőséggel is rendelkezett. A magyar diákok hazatérve, nemcsak a diplomát vitték magukkal, hanem Lengyelország és a lengyelek ismeretét, gyakran pedig a lengyel nyelv tudását is. Krakkó kulturális befolyása Magyarországra főként a XVI. században kezdett kibontakozni, amikor a lengyel főváros gazdasági és művészeti csillogása a tetőpontra hágott, s amikor a felosztott Magyarországon, jobban, mint bármikor máskor, hiányoztak a hazai kulturális központok. Így aztán a magyarok Krakkóban kerestek támaszt.

Az a nagy mozgalom, amit reneszánsznak nevezünk, s amely Itáliából indult ki, mind Lengyelországban, mind Magyarországon kibontakozott. Magyarországnak az itáliai kultúra, különösen pedig a reneszánsz kultúra vívmányait Lengyelország felé közvetítő és azzal összekötő szerepe már magából Magyarország földrajzi fekvéséből is következik. Annál is inkább erős ez, mert amikor Itáliában feléled a humanizmus és a reneszánsz, az Anjouk Magyarországa különösen szoros gazdasági és politikai kapcsolatba lép Itáliával, mely ekkor van kulturális virágzásának teljében minden területen. Ez volt az oka annak, hogy az utak közt, melyeken a reneszánsz benyomulhatott Lengyelországba, Magyarország volt a legfontosabb. Közéleti vizsgálódás esetében akadna még nem egy elmondandó dolog magáról Krakkóról is, főleg ha a XIV. század második feléről, Nagy Kázmér és az Anjouk lengyelországi korszakáról van szó.

Az élénk politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatok az akkori Lengyelország és Magyarország között, különösképpen pedig a krakkói és a budai udvar közti közvetlen kapcsolatok, az állandó utazások és cserelátogatások lehetetlenné tették, hogy Krakkó ne érintkezék az Itáliából Magyarországra érkező kezdeti humanista hatásokkal. A nápolyi udvar ismert volt ugyanis nemcsak Nagy Lajos hadjáratai miatt, hanem az idős Erzsébet királyné nápolyi és római utazásaiból is. El kellett tehát jutnia Magyarországra is az ebben az udvarban oly ismert Petrarca vagy Boccaccio hírének, legalább Erzsébet uralkodása idején. Megerősítették ezt a nápolyi minoritáktól, Avignonból származó hírek, akiket elválaszthatatlan kapcsolat fűzött az Anjoukhoz, és nem kis befolyásnak örvendtek Nagy Kázmér és I. Lajos Lengyelországában. Talán még erősebbek voltak a budai udvar kapcsolatai Firenzével, mely Nápoly mellett a guelfek táborának másik szárnya volt Itáliában. Mivel az Anjouk bankárai és a magyaroké is, firenzeiek voltak, az érintkezések mind a kincstárra, mind a kancelláriára kiterjedtek. A humanizmus egyik firenzei alkotója, Colluccio Salutati, Petrarca barátja és Firenze kancellárja, rendkívül élénk levelezésben állt Nagy Lajossal és kancelláriájával, a környezetében élő emberek pedig gyakran eljutottak a budai várba. A budai kancelláriát szintén kapcsolatok fűzték – annak ellenére, hogy a két állam közt nem mindig volt jó viszony – a velencei kancelláriához, gyakori követségcsere mellett. Következésképp a királyi kancellária a humanizmus fő terjesztője lett a XV. századi Magyarországon.

Ebben az időben már a művészetből sem hiányoztak a Magyarországon át Lengyelországba érkező itáliai hatások. Nem tudjuk biztosan, itáliai művészek munkája-e, nemcsak a magyar Anjouk székesfehérvári síremlékén, de a Nagy Kázmér síremlékén levő kidolgozott vörösmárvány is, ahogy ez valószínűleg fennáll a Jagelló-emlékmű esetében. A kutatások mai fokán szintén nem mondhatunk többet a Hedvig királynő által finanszírozott Szent Szaniszló-szarkofág lehetséges itáliai eredetéről sem, minthogy feltegyük azt a kérdést: nem ered-e Francesco da Milano műhelyéből, aki egy hozzá hasonló Szent Simeon-szarkofágot hozott létre, amely máig is megvan Zadarban, s amelynek költségeit I. Lajos fedezte feleségével együtt, aki lányainak társaságában látható rajta; sokkal nagyobb bizonyossággal lehet megmutatni az utat, amit egy itáliai mester képe tett meg a magyar udvaron keresztül Władysław Opolski częstochowai alapítványáig.

Nagyon kifejezetten jelentkeznek a korai humanizmus és az itáliai művészet hatásai Magyarországon Anjou Mária és Luxemburgi Zsigmond idejében, hogy csak a budai Zsigmond-palotát említsük s azt, hogy a páduai Salone-ban kerestek számára modellt. Mégis mindenekelőtt, minden politikai változás ellenére, a régi magyar–firenzei kapcsolatok erősödtek meg. Zsigmond idejében egyre erősebb támaszt nyertek a Magyarországon székelő befolyásos firenzei kolóniában. A kolónia befolyásának fő oszlopa a kereskedői családból kinőtt, az esztergomi érsek kancelláriájában töltött szolgálaton át Zsigmond seregeinek vezérévé lett Filippo Scolari (Pippo Spano), akit Andrea del Castagno kitűnő arcképéről ismerünk, valamint egy sereg ékesen feldíszített világi és egyházi épületből. Vasari mondja, hogy Filip (Scolari) ispán segítsége biztosította a jó fogadtatást minden firenzei művésznek, aki Magyarországra érkezett.

A firenzeiek közül sokan magas egyházi méltóságot kaptak, így pl. Giovanni de Buon Montibus Kalocsa érsekségét, Andrea Scolari, később pedig Giovanni de Milanensibus Várad püspökségét, Conrad de Cardinis pedig a váradi előljáróságot, utat nyitva ezzel a művészeknek. De mindenekelőtt a firenzei humanizmusnak tárták ki a kaput, mely idővel biztos támaszra talált a királyi kancelláriában is.

Így kezdődött a humanizmus fejlődése Magyarországon, mely magas fejlettségi fokot ért el Hunyadi és János fia, Corvin Mátyás idején, különösen a híres Vitéz János és Janus Pannonius tevékenysége nyomán.

Ez a Magyarországon oly fényesen fellépő reneszánsz Mátyás király idejében Budán

keresztül először ért el Krakkóba; I. Zsigmond még mint trónörökös ismerkedett meg Budán az új stílussal, és mint Lengyelország uralkodója lelkes terjesztője lett. Az ő műve a gyönyörű reneszánsz vár és a Wawel csodaszép Zsigmond-kápolnája. Később viszont a kibontakozott reneszánsz építészet kezdett Krakkóból is kisugározni, és hatással volt főként az észak-magyarországi reneszánsz építkezésre.

Próbáljuk meg felidézni, mit is csodálhatott meg a dunai utazása alkalmával Budára érkező Zsigmond. A budai várban a Nagy Lajos emelte régi gótikus épületek s a gyönyörű vár, az ún. 'Új Luxemburgi Zsigmond-palota' mellett a Duna felé fordulva állt Mátyás remek reneszánsz palotája is, melyet sok későbbi leírásból ismerünk, mert épen maradt egészen a török időkig. Szép előtere volt, szobrokkal díszített árkádokkal, gyönyörű, reneszánsz kapui és kapufélfái, melyeknek töredékei a mai napig is megtalálhatóak, és szép termeinek részletes leírása szintén ránk maradt. A megmaradt részletek stílusa Firenzébe vezet minket. Többek közt azt is tudjuk, hogy szép fehér márványkút ékesítette, mely Verrochio műve. Csodálatot keltett a könyvtár, mely remek kéziratok százaiával volt tele, valamint a csillagászati obszervatórium, mellyel aztán – ahogy erről az általunk ismert felirat tanúskodik – II. Ulászló foglalkozott, kinek uralkodása első éveiben még ott dolgozott az olkuszi Marcin Bylica, akkortájt küldve el a krakkói egyetemnek híres, máig is meglevő asztronómiai glóbuszát. A közeli Visegrádon, ahol I. Zsigmond is tartózkodott, szintén megtekinthető volt a gyönyörű reneszánsz palota, Corvin Mátyás műve, Esztergomban pedig, ahol annyiszor megfordult a későbbi lengyel király (1506–1548), nemcsak a reneszánsz freskókkal gazdagon díszített primási palotát csodálhatta meg, de bizonyára utolsó, 1505-ös utazása alkalmával a rövidesen, 1507-ben befejezett és máig is létező, Bakócz Tamás primás által emelt gyönyörű kápolnát is abban a székesegyházban, mely bár szerényebb, mint a mi krakkói Zsigmond-kápolnánk, de korábbi példánya ennek a fajta építkezésnek. A vasrács, mely az esztergomi székesegyház presbiteriumát zárta, annyira megtetszett Zsigmondnak, hogy később lerajzoltatta magának, úgyhogy bizonyára ennek mintájára keletkezett a Zsigmond-kápolna rácsa is. Nem egy szép reneszánsz művel találkozott Zsigmond azokban a helységekben, melyeket utazása közben meglátogatott, így láthatta a püspöki palotát Vácott, a székesegyház szobrai Pécsett, a műemlékeket Szegeden és Székesfehérvárott. Hogy kellett ott rendkívüli dolgoknak is lenniök, bizonyítja ezt az a tény, hogy Łaski primás, amikor 1515-ben visszatért Itáliából, az Esztergomban dolgozó Firenzei János szobrásztól rendelt meg hat emlékszobrot, melyek közül négy maradt meg Gnieznoban. Nem csodálható, hogy így a jövőendő király emlékeztetésében, aki Itáliát csak elbeszélésből ismerte, ezek a számára egyedül megközelíthető reneszánsz épületek maradtak meg s ezeket akarta felülmúlni saját Wawel-beli műveiben.

Kétségtelen, Zsigmond magyarországi útjának köszönhetjük az első reneszánsz emléket Krakkóban és egész Lengyelországban, nevezetesen Jan Olbracht síremlékét, melyet 1502–1506 között készített a Magyarországról hívott Olasz Ferenc; ugyanúgy a magyar vörösmárványt használta föl, onnan is hozva, a Nagy Kázmér-, sőt bizonyára a Jagelló-szobor és a remek fehérvári Anjou-síremlékei nyomán.

Buda és Esztergom ekkor elég komoly művészeti kört gyűjtött egybe, főként olasz építészeket és szobrászokat, mindenekelőtt olyanokat, akik kapcsolatban álltak Firenzével. Firenzéből, mellyel Luxemburgi Zsigmond és Corvin Mátyás idejétől kapcsolatban voltak a magyar művészeti körök, származott Olasz Ferenc, az Olbracht-szobor díszítésének alkotója, a waweli palota tervezője, aki ennek építését is vezette egészen 1515-ben bekövetkezett haláláig. Jól kellett ismernie a magyar emlékműveket is, hiszen Jan Olbracht szobrán ugyanazokat az elemeket találjuk, mint a pesti belvárosi templom két pastoforiáján. Mielőtt Zsigmond újból Magyarországra utazott 1502-ben, kétségtelenül már Krakkóban gyűjtötte az épületek rajzait, tekintettel a leégett waweli vár újjáépítésére. A munkálatok megkezdése után pedig még gyakrabban hívtak munkásokat Magyarországról, és szereztek be tervmintákat. Magyarországon át érkezett Krakkóba 1516 körül – valószínűleg Bakócz bíboros

közvetítésével – a Zsigmond-kápolna alkotója, Bartholomeo Berecci, néhány évvel később pedig 1524-ben Boner Severini a király utasítására rajzoltatta le az esztergomi székesegyház nagy oltárképe előtti – a Zsigmond-kápolna számára készült – rácsot. [A krakkói műremek végül Hans Vischer nürnbergi mester műhelyében készült el!] Ennek figurális díszítésére is magyar márványt használtak. A Magyarországgal való kapcsolat hagyományát, mely még Öreg Zsigmond műve volt, nemcsak Zápolya Borbálával kötött házassága erősítette, hanem az a felélénkülés is, melyet II. Lajos uralkodása hozott a magyar udvarba, és a kapcsolatok Szathmáryval, a pécsi püspökkel, a reneszánsz nagy pártfogójával.

Magyarországon a művészetek területén továbbra is olasz minták hatottak. De a humanista gondolkodásmódban Corvin Mátyás és Beatrix halála után gyengülni kezdett a firenzei befolyás, amely főleg II. Ulászló (1490– 1516) uralkodása idején a megélénkülő neoplatonista mozgalomban fejeződött ki.

Corvin Mátyás halálával kezd megváltozni a magyar humanizmus társadalmi alapja, azon központosító irányzatok gyengülésével egyidejűleg, melyekre az udvarral és a királyi kancelláriával összefonódott humanizmus épült. A Jagellók kora a humanizmus követőinek körét határozottan kiszűrésíti. Két irányzat alakul ki, az egyik az udvari-kancelláriai, a másik pedig az, mely egyre kifejezettebben a plebejus vonal felé törekszik. Az első irány nagy mértékben a már Corvin Mátyás korában kialakuló kancelláriai, főként papi méltóságok új csoportjára támaszkodik, akik egyúttal nagy egyházi feudális urak voltak, vagy ezt elérni törekedtek, püspöki székhely birtoklásával együtt. Bizonyos mértékben ez a réteg polgári vagy középnemesi körökből került ki, innen származnak olyan érsekek – akik egyúttal a kancelláriát is irányítják –, mint Bakócz, Szathmáry vagy Szalkai. Az oligarchia befolyásának növekedése és ezzel egyidejűleg az ország egyre fokozódó züllése okozza, hogy a kancellária megszűnik központi lenni, s egyedül a törökök s bizonyos mértékben a feudális anarchia elleni harcra tartalékolja erőit. Corvin Mátyás idejében nagy szerepet játszott az olasz hatás. A Jagellók korában a firenzei befolyás csökkenésével és az északi hatás növekedésével, valamint a csehekkel való kapcsolat megerősítésével együtt az olaszok helyett most cseh diplomaták érkeznek, csehországi vagy magyarországi németek, természetesen az egyre inkább polgári jellegű magyar elem mellett. A társadalmi légkör változása még a magas egyházi méltóságok körében is a Dózsa-féle parasztháború idején kezdődik. Emellett egyre kifejezettebben tör az élre a plebejus elem, melyben nem kis szerepet játszanak a bécsi, de mindenekelőtt a krakkói egyetem régi diákjai.

Ennek folytán egyre magasabbra emelkedett a Rotterdami Erasmus által megszemélyesített északi humanizmus csillaga, akinek hatása már II. Lajos (1516–1526) idején dominált. Erasmusnak Magyarországon befolyásos barátai voltak, mint például Piso Jakab, a neves költő, akik befolyást és pártfogókat szereztek maguknak a Jagelló-udvarban. Ezekhez tartozott a három, származásuk szerint krakkói Thurzó-testvér, János, Szaniszló és Elek; ők a gazdag krakkói kereskedő, vállalkozó és tanácsos, Thurzó János fiai voltak, aki bár Magyarországról származott, de Krakkóban települt le, s mindkét felesége krakkói nő volt. A fiúk a krakkói egyetem neveltjei voltak. János, aki 1506-tól boroszlói püspök, szoros kapcsolatban állt Erasmusszal, és Szaniszló, aki 1497-től olmützi püspök, többször is járt a budai várban. De a legbefolyásosabb közülük féltestvérük, Elek volt, a nagy pénzember, a magasrangú magyar világi méltóság. Nem kis befolyása volt unokatestvérüknek sem, a volt királyi titkárnak, Thurzó Zsigmondnak, aki nyitrai, erdélyi s végül váradi püspök volt. A humanizmus pártfogói közé tartozott Henckel János is, Mária királynő gyónatatója. Semmi csodálatos sincs abban, hogy megnyerte Erasmusnak Mária királynőt és II. Lajost, nem is szólva a befolyásos királyi titkárról, Oláh Miklósról.

Amikor Lengyelországban elkezdődött a reneszánsz fénykora, Magyarországon bekövetkezett a mohácsi vész okozta politikai és kulturális katasztrófa. A feudális arisztokrácia két táborra esett szét, s befolyása összeomlott a törökök által megszállt területen.

A humanista mozgalomnak nem volt többé központja. Törzse a deklasszált középnemességből és a városi patriciusokból alakult ki, a humanisták lassan eltűntek a mágnás udvarokból, sőt a nemesi körökből általában, a városokkal fonódva össze. Még egy ideig 1541 után is, ápolták az egyre gyengülő reneszánszt és humanizmust, de nagyon megváltozott formában. A régebben felvett kulturális adósságokat ekkor kezdte Lengyelország megadni a magyaroknak. Hatásának nyomait művészeti szempontból ott látjuk a háborútól nagyjából megkímélt akkori Észak-Magyarországon (Szlovákiában) vagy a máig is megmaradt ottani házak attikáiban (mint az ún. „lengyel végződés”), vagy abban a munkában, amit Wit Stwosz iskolájának tanítványai végeztek.

Magyarországot és Krakkót még összefűzték egy ideig a humanisták által kötött szálak. Két név emelkedik ki ezek közül: az első Paweł z Krosna neve, aki humanista költő s a krakkói egyetem professzora volt s jó barátságban élt a magyarokkal, mind az egyetemen, ahogy ezt szeretett tanítványához, Magyi Sebestyénhez írt levele bizonyítja, mind Magyarországon, ahol javadalmat kapott a vele baráti viszonyban levő Perényi Gábor mágnás jóvoltából; a két állam barátságát Lengyelország és Magyarország védőszentjeinek, Szent Lászlónak és Szent Szaniszlónak tiszteletére írt poémával fejezte ki.

A másik nagy név összefonódik azzal a korszakkal, melyben Krakkó egyetemével nagyon erősen kezd hatni Magyarországra, azzal a korrallal, mely egészen a XVI. századba nyúlik át, ennek a hatásnak legnagyobb eredményei a reneszánsz virágkorára esnek. Ezt a nevet az erdélyi Brassóból származó Honter [Honterus] János viselte, a költő és tudós, az erdélyi reformáció tulajdonképpen megteremtője, a humanista iskoláztatás s végül az ország nyomdászatának érdemes szervezője. 1530–32-ben iratkozott be Krakkóban az egyetemre, bécsi és svájci tanulmányai között. Mégis csak krakkói művei szereztek neki dicsőséget. Ezek pedig: egy olyan tökéletes nyelvtan, hogy csak magában Krakkóban 30 év alatt 17 kiadása volt, valamint kozmográfiája, mely 80 év alatt 22 kiadást ért meg és általánosan ismert volt.

E nagy néven kívül a reneszánsz Krakkónak, a krakkói egyetemnek és a krakkói nyomdának még egy kitüntető és nagy érdeme van Magyarország kultúrtörténetében. Ez pedig az egyetem magyar diákjait dicséri, az ő munkájukat a reformáció és az irodalom, valamint a magyar nyelv fejlesztése terén. Kétségtelen kapcsolatban van ez azzal az átalakulással, mely ebben az időben megy végbe Magyarországon.

Ezek a változások összefonódtak Erasmus tanainak fejlődésével, mindenekelőtt pedig azzal, hogy a magyar humanizmus súlypontja áttolódik a polgári réteg felé. Jellemző dolog, hogy amint előzőleg a krakkói magyar bursa a neoplatonizmus támasza volt, mely legelsőnek terjedt el Magyarországon, úgy most a magyar diákok Rotterdami Erasmusnak hódolnak, akinek magyarországi hatása a XVI. század elején jelentkezett, főként pedig II. Lajos idején, s akkor is a királyi kancelláriában. Szintén jellemző, hogy az erasmusi tanok fő krakkói terjesztője, az angol Cox, ez irányú szélesebb tevékenységét csak magyarországi tartózkodása után fejtette ki, ahol egy lőcsei, majd egy kassai iskolában kapott rektori állást, a nagy erasmistának s Mária királynő udvari lelkészének, Henckel Jánosnak támogatását élvezve. Ennek az irányzatnak ismert képviselője a bajor származású Eck [Eckius] Bálint, Agricola tanítványa is Magyarországon telepszik le, végül pedig Bártfa polgármestere, a befolyásos Thurzó Elekkel (1490–1543) s a magyar humanista központtal való viszonyának köszönhetően Thurzó fiainak nevelője lesz, aki neki dedikálja nem egy művét. Mindez azt az utat példázza, melyen – s így magyar közvetítéssel – erősebbé válhatott az erasmizmus Krakkóban.

Ezzel a háttérrel kell megvizsgálni a krakkói magyar diákok irodalmi körének munkásságát, akik nyelvileg is magyarosították a magyar humanizmust. Rotterdami Erasmusnak és az ő hatásának köszönhetik mind kritikai elveiket, mind a filológiai támaszt. Közülük a legkiválóbb Sylvester János, Cox tanítványa, a legrégebb ismert magyar nyomtatvány szerzője, melyet 'Colloquia perilia Heydena' címen négy nyelven adtak ki

Krakkóban: latinul, lengyelül, németül és magyarul (1527). Sylvester adta ki Sárvár-Újszigeten 1539-ben az első magyar nyelvtant. Nem kevésbé fontos volt a nemzeti nyelvű irodalom fejlődése szempontjából a Szentírás magyar nyelvre való lefordítása sem, mely szintén Sárvár-Újszigeten jelent meg Sylvester munkájaként. A krakkói erasmista körből származott 1533-ban a magyar szókincs összegyűjtésének gondolata Murmelius szótára számára.

Fő vonalaiban ez volt Magyarország szerepe a reneszánsz közvetítése terén Lengyelország, főként pedig Krakkó felé; valamint Krakkó szerepe a XVI. század első felében a magyar reneszánsz területén, amikor a lengyel–magyar kulturális kapcsolatoknak Krakkó volt a központja.

Az egyetem a XV. és XVI. század fordulóján egy sereg kiváló tudóst, humanistát és reformátort nevelt, akik tevékenységükkel a magyar kultúrát terjesztették, főként pedig jelentősen hozzájárultak a nemzeti irodalom kialakulásához. Lukinich Imre professzor nem félt kijelenteni, hogy akkortájt a „krakkói egyetem a magyar nemzet valódi »Alma Mater«-e volt”.

Nehéz lenne elhallgatni néhány kiváló lengyel nevét, akiknek tevékenysége ebben az időben átnyúlt Magyarországra. A híres lengyel humanista költő, Paweł z Krosna közeli barátságban állt Perényi Gáborral, akinek *'Sophicum de infernomia vestatione at triumpho Christi'*-jét is dedikálta, nem szólva a II. Ulászló tiszteletére írt nagy panegiricusáról. Nem kevésbé volt kiváló a Jagelló Egyetem professzora, Albertus Novicampianus, aki Zsigmond Ágost király utasítására 1552-ben a fiatal Zápolya János Zsigmond – aki anyjával Lengyelországban tartózkodott – házitanítója lett, s vele együtt tért vissza később Magyarországra, és 1557-ig ott is maradt. A buzgó katolikus, akinek a herceg vallási nevelésére is gondot kellett fordítania, maga is alkotott néhány apologetikai művet és beszédet, melyek közül a *'Scopus biblicus'* nagy olvasottságnak örvendett.

Mindezek ellenére a XVI. század derekán egyre láthatóbban kezdtek felbomlani a kapcsolatok a Moszkva felől veszélyeztetett Lengyelország és a három részre szakadt Magyarország között. A század utolsó negyedében újra szorosra fűzi e kontaktusokat az erős kezű Báthori István, visszatérve megint a lengyel–magyar politikai együttműködés gondolatához. Ez a szándék összefüggésben volt azokkal a tervekkel, melyeket Báthori halála szakított félbe: hogy meg kell semmisíteni a törököt, ki kell verni Magyarországról és meg kell teremteni az egységes Magyarországot, a Lengyelországgal való szövetségre támaszkodva. Krakkó újból hemzsegett a magyaroktól. Ezúttal már nem a diákok alkották többségüket: a waweli udvart megtöltötte a király számtalan magyar udvarnoka, ott vonultak keresztül a városon az észak felé igyekvő fegyveres osztagok. Kulturális szempontból Báthori korát – mely oly jelentős volt Lengyelország számára – a lengyel és az erdélyi katolicizmus közeledése fémjelezte, főleg a jezsuiták jóvoltából, akik Lengyelországban ugyanúgy, mint Erdélyben, a király támogatását élvezték. Krakkó ebben ismét fontos szerepet játszott, mint ahogyan annak idején Krakkóhoz fordultak a reformátorok könyveik kinyomtatása végett. De a krakkói egyetem és a lengyel főváros fénykora már lezárult. Báthori István utóda ugyanis a magyar határtól távoleső Varsóba helyezte át székhelyét.

Am a közös kulturális és politikai történet e háromszáz esztendeje, mely összekötötte Krakkót Magyarországgal, nem múlt el nyomtalanul. Tartós gyümölcsöt hozott mind a magyar, mind a lengyel kultúra számára. Mert a lengyelek is nem egyszer magyar vendégeik hatása alá kerültek, ahogy erről a lengyel nyelvben mind a mai napig jelentős számú magyar szó tanúskodik, mely több területet is érint, mint pl. az öltözetet, de különösen a fegyverzetet és a katonai életet. Sőt, kitörölhetetlen nyomot hagyott mindkét nemzet lelkivilágában és gondolkodásmódjában. Krakkó meg, ahol Lengyelországban legtöbb a magyar emlék, nemcsak ezek őrzője, hanem egyben a lengyel–magyar barátság és hagyomány őre is – ahogy ezt valaki helyesen mondotta – a lengyel föld legmagyarabb városa lett. Ugyanez a

hagyomány él a krakkói egyetemen, feltámasztójának, a magyar Hedvignek emlékével együtt, akit ma is tisztelettel vesz körül az egész lengyel nép.